

Poskytování meziknihovních a dodávacích služeb v knihovnách

Studijní text

Autor: Mgr. Kamila Konvičková

Konzultant: Mária Manoušková

Ostrava 2019

VISK VEŘEJNÉ
INFORMAČNÍ SLUŽBY
KNIHOVEN

Odborná způsobilost	Poskytování meziknihovních a dodávacích služeb v knihovnách
Profesní kvalifikace	Samostatný referenční knihovník (<i>kód: 72-009-R</i>)
Kvalifikační úroveň	6
Klíčová slova	Výpůjční služby, klasifikace výpůjčních služeb, meziknihovní výpůjční služba, mezinárodní výpůjční služba, evidence výpůjčních služeb, elektronické dodávání dokumentů, systémy dodávání dokumentů, platforma ZÍSKEJ, portál Knihovny.cz
Anotace	Tato studijní opora se zabývá problematikou poskytování meziknihovních a dodávacích služeb v knihovnách

Tvorba studijních textů je realizována za finanční podpory Ministerstva kultury České republiky v rámci projektu Veřejné informační služby knihoven (VISK 1).

Zkouška z odborné způsobilosti **Poskytování meziknihovních a dodávacích služeb v knihovnách** má 4 části, zkoušený musí splnit tato kritéria hodnocení:

Kritéria hodnocení	Způsob ověření
A Popsat princip poskytování vnitrostátních a mezinárodních meziknihovních služeb v knihovně s regionální nebo oborovou působností včetně jejich zakotvení v právních předpisech, celostátních i mezinárodních doporučeních	Ústní ověření
B Popsat princip poskytování elektronického dodávání dokumentů včetně autorskoprávní problematiky a jejího řešení v systému dodávacích služeb v České republice	Ústní ověření
C Zjistit dostupnost článku ze zahraničního časopisu pro uživatele knihovny	Praktické předvedení

Tento text pro vás připravila Mgr. Kamila Konvičková, Moravskoslezská vědecká knihovna v Ostravě, konvickova@svkos.cz

Text konzultovala Mária Manoušková, Moravská zemská knihovna v Brně, maria.manouskova@mzk.cz

OBSAH

RYCHLÝ NÁHLED STUDIJNÍHO TEXTU	6
1 LEGISLATIVA	8
1.1 Knihovní zákon	8
1.2 Vyhláška č. 88/2002 Sb.	8
1.3 Autorský zákon	9
1.4 Metodické pokyny	9
1.5 Zásady a směrnice pro mezinárodní meziknihovní služby	9
1.6 Doporučení IFLA	10
2 VÝPŮJČNÍ SLUŽBY	11
2.1 Klasifikace knihovnických a informačních služeb	11
3 MEZIKNIHOVNÍ VÝPŮJČNÍ SLUŽBY.....	13
3.1 Historický vývoj meziknihovní výpůjční služby	14
3.2 Role knihoven v meziknihovnických službách	17
3.3 Evidence meziknihovnických výpůjčních služeb	18
3.4 Průběh meziknihovnické služby	20
4 MEZINÁRODNÍ MEZIKNIHOVNÍ VÝPŮJČNÍ SLUŽBA	22
4.1 Provozovatelé mezinárodní meziknihovnické výpůjční služby v ČR.....	22
5 ELEKTRONICKÉ DODÁVÁNÍ DOKUMENTŮ.....	24
5.1 Historie elektronického dodávání dokumentů	24
5.2 Služba EDD	25
5.3 Systémy dodávání dokumentů v ČR	26
5.4 Podmínky poskytování služby EDD	28
6 PLATFORMA ZÍSKEJ	32
6.1 Struktura služeb	34
6.2 Funkce platformy	35
6.3 Výhody systému ZÍSKEJ.....	36
7 PORTÁL KNIHOVNY.CZ	38
7.1 Vývoj portálu	38
7.2 Zapojené zdroje	39
7.3 Vyhledávání	41

SHRNUTÍ STUDIJNÍHO TEXTU	45
LITERATURA.....	46

RYCHLÝ NÁHLED STUDIJNÍHO TEXTU

ÚVOD

Jedním z hlavních cílů a posláním každé knihovny je zpřístupnit lidské poznání obsažené v informačních pramenech jejich fondů, případně fondů jiných informačních institucí a rovnoprávné podmínky pro přístup k informacím a všeobecná dostupnost veřejných informací bez rozdílu. Knihovny a informační instituce jsou nástrojem rovných možností, stávají se elektronickou branou k informacím v digitálním věku a umožňují všem přístup k informacím i v elektronické podobě, a to bez rozdílu ekonomického postavení uživatele. Pro snazší přístupnost jsou využívány nejen informační, ale i komunikační technologie. Optimalizace meziknihovní a mezinárodní výpůjční služby pro vzájemné sdílení informačních zdrojů umožňuje přístup ke všem typům publikovaných dokumentů bez ohledu na místo a dobu vzniku. Základní veřejné knihovnické a informační služby jsou poskytovány zdarma.

V současnosti se zvyšuje potřeba kvalitních a účelných informací a vzniká potřeba získávání relevantních informací v co možná nejkratším čase. Jednu z možností získávání aktuálních, relevantních a kvalitních informací nabízejí vědecké knihovny a vědecko-informační střediska prostřednictvím informačních služeb, resp. meziknihovních výpůjčních služeb.

Studijní opora Poskytování meziknihovních a dodávacích služeb v knihovnách je určena studentům k přípravě na zkoušku dle Národní soustavy kvalifikací (Samostatný referenční knihovník – kód: 72-009-R).

Předpokladem pro úspěšné absolvování tohoto předmětu je znalost problematiky meziknihovních výpůjčních služeb. Definice v této studijní opoře jsou převzaty z České terminologické databáze knihovnictví a informační vědy, pokud není uvedeno jinak.

PO PROSTUDOVÁNÍ STUDIJNÍHO TEXTU BUDETE UMĚT

- vysvětlit základní pojmy této problematiky,
- získáte přehled o legislativních dokumentech týkajících se meziknihovních služeb,
- rozlišit druhy výpůjčních služeb,
- vyřídít žádanku meziknihovní výpůjční služby a mezinárodní výpůjční služby,
- orientovat se v elektronickém dodávání dokumentů,
- seznámíte se s platformou ZÍSKEJ,
- vyhledávat na portálu Knihovny.cz.

KLÍČOVÁ SLOVA STUDIJNÍ OPORY

Výpůjční služby, klasifikace výpůjčních služeb, meziknihovní výpůjční služba, mezinárodní výpůjční služba, evidence výpůjčních služeb, elektronické dodávání dokumentů, systémy dodávání dokumentů, platforma ZÍSKEJ, portál Knihovny.cz.

1 LEGISLATIVA

Legislativních materiálů, kterými se řídí činnost knihoven v České republice, je mnoho. Patří mezi ně zákony, koncepce, metodické pokyny, výklady Ministerstva kultury, dokumenty IFLA, etické kodexy a mnoho dalších souvisejících standardů, norem a prováděcích vyhlášek.

Meziknihovní služby, EDD a ZÍSKEJ se řídí:

- Zákonem č. 257/2001 Sb. o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb, tzv. Knihovní zákon,
- Vyhláškou Ministerstva kultury k provedení zákona č. 88/2002 Sb., o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb,
- Zákonem č. 121/2000 Sb., o právu autorském, právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů,
- Metodickými pokyny pro meziknihovní služby v České republice,
- Zásadami a směrnicemi pro mezinárodní meziknihovní výpůjční službu,
- Doporučeními IFLA.

1.1 Knihovní zákon

Základním legislativním dokumentem, který upravuje podmínky fungování knihoven a poskytování veřejných knihovnických a informačních služeb, je Zákon 257 ze dne 29. června 2001 o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb (Knihovní zákon).

Součástí zákona je také důvodová zpráva, která se podrobně zabývá jednotlivými paragrafy, kde § 14 se zabývá meziknihovní službami.

1.2 Vyhláška č. 88/2002 Sb.

Vyhláška 88/2002 Sb. Ministerstva kultury k provedení zákona č. 257/2001 Sb., o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb (knihovní zákon) je prováděcí vyhláškou, která se podrobně zabývá mimo jiné také meziknihovní službou.

V § 1 této vyhlášky stanovuje náležitosti žádosti o zprostředkování knihovního dokumentu a určuje, kteří provozovatelé knihoven jsou povinni předávat žádosti o zprostředkování této služby v rámci meziknihovní služby zahraničním knihovnám.

Určení provozovatelů knihoven k zajištění mezinárodní meziknihovní služby blíže specifikuje § 3 (podrobněji v kapitole 3).

1.3 Autorský zákon

Zákon č. 121/2000 Sb. upravuje práva autora k jeho autorskému dílu a práva související s právem autorským. Majetková práva autora trvají po dobu autorova života a 70 let po jeho smrti. Majetková práva jsou předmětem dědictví. Pokud autor poskytne někomu jinému právo na užití díla, tak pomocí licence. Knihovní licence jsou popsány v § 37, které umožňují archivu, knihovně, vzdělávací instituce apod. vytvořit kopii, kterou smí půjčovat.

Novela autorského zákona zákonem č. 102/2017 Sb. přinesla nové možnosti licencování služeb knihoven ze strany kolektivních správců. Úprava rozšiřuje oblasti, ve kterých lze vykonávat tzv. rozšířenou kolektivní správu usnadňující licencování některých způsobů užití děl knihovnami působícími podle knihovního zákona č. 257/2001 Sb. Na základě kolektivní hromadné smlouvy mohou knihovny navzájem sdílet nejen digitalizovaná díla z vlastních knihovních fondů, ale i díla z fondů jiných knihoven a následně je zpřístupňovat na terminálech umístěných v prostorách knihovny.

1.4 Metodické pokyny

Metodické pokyny vydává Národní knihovna České republiky. Ministerstvo kultury ve spolupráci s Národní knihovnou České republiky vydává metodiku pro jednotlivé oblasti činnosti knihoven včetně MVS.

1.5 Zásady a směrnice pro mezinárodní meziknihovní služby

Zásady a směrnice pro mezinárodní meziknihovní výpůjční služby určují podmínky, za nichž mohou knihovny v České republice provádět meziknihovní výpůjční služby.

1.6 Doporučení IFLA

Mezinárodní knihovnická organizace IFLA se věnuje rozvoji veřejných knihoven. Mezi doporučení IFLA ((International Federation of Library Associations and Institutions) patří tyto čtyři základní dokumenty:

- Směrnice IFLA pro zasílání objednávek MVS elektronickou poštou,
- Směrnice IFLA o užívání faxu,
- Doporučení pro užívání kódů v meziknihovní výpůjční službě,
- Doporučení pro poskytování meziknihovních služeb a dodávání dokumentů.

2 VÝPŮJČNÍ SLUŽBY

Základní činností knihoven jsou výpůjční služby. Veřejné a informační služby vyplývají ze zákona č. 257/2001 Sb., tzv. Knihovního zákona a dalších legislativních dokumentů. Hlavním úkolem knihoven je poskytnout rovný přístup k informačním zdrojům a dokumentům.

Knihovnicko-informační služby představují proces i místo, v němž dochází k uspokojování informačních potřeb čtenářů, kde se jim umožňují využívat dokumenty a informace v nich¹.

DEFINICE

Výpůjční služba je základní služba knihovny, která spočívá v půjčování a přijímání vrácených knihovních jednotek, v prodloužení, rezervování, upomínání, evidenci a rozboru výpůjček. Výpůjční služby máme absenční, prezenční, cirkulační a meziknihovní.

2.1 Klasifikace knihovnických a informačních služeb

Zákon č. 257/2001 Sb., o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb definuje poskytování knihovnických a informačních služeb občanům. Zákon přihlíží také k požadavkům současného společenského i technologického rozvoje. Dle § 4 definuje podstatu knihovnických a informačních služeb, které je poskytovatel povinen poskytovat bezplatně²:

- ve zpřístupnění knihovních dokumentů z knihovního fondu knihovny nebo prostřednictvím meziknihovních služeb z knihovního fondu jiné knihovny,
- v poskytování ústních bibliografických, referenčních a faktografických informací a řešerší,
- ve zprostředkování informací z vnějších informačních zdrojů, zejména informací ze státní správy a samosprávy,
- v umožnění přístupu k informacím na internetu, ke kterým má knihovna bezplatný přístup.

¹ VODIČKOVÁ, Hana. Nástin druhové klasifikace knihovnicko-informačních služeb. *Knihovna plus* [online]. 2009, č. 2 [cit. 2019-11-24]. Dostupný z WWW:

<<http://knihovna.nkp.cz/knihovnaplus92/vodic.htm>>. ISSN 1801-5948.

² DILHOFOVÁ, Adéla, KRATOCHVÍLOVÁ, Monika a LIDMILA, Jan. *Průručka pro knihovníky veřejných knihoven*. Vyd. 1. Brno: Moravská zemská knihovna v Brně, 2013. 59 s. ISBN 978-80-7051-199-2.

Existují tři základní typy knihovnicko-informačních služeb³:

- **Primární** – jsou služby, při nichž dochází ke zpřístupňování primárních dokumentů, které jsou uloženy ve fondu. Mezi primární služby patří výpůjční služby, kopírovací služby, primární digitální služby a překladatelské služby.
- **Sekundární** – sem řadíme bibliograficko-rešeršní a referenční služby. Mezi bibliograficko-rešeršní služby patří novinkové služby, poskytování bibliografických soupisů, zajištění přístupu ke katalogům, zpracování rešerší, služba Current Contents. Referenční služby představují poradenskou činnost, elektronické a faktografické služby.
- **Terciální služby** – prezentace knihovny, ediční činnost, propagace čtenářství, kulturní a vzdělávací akce.

Výpůjční služby patří k základním službám knihoven a informačních institucí. Úkolem je zpřístupňování informačních pramenů z fondu knihovny nebo z fondů jiných knihoven. Knihovní zákon vymezuje poskytování těchto služeb zdarma.

Uživatel má možnost vypůjčený dokument v rámci MVS studovat:

- absenčně,
- prezenčně (studium možné pouze v prostorách knihovny).

³ VODIČKOVÁ, Hana. Nástin druhové klasifikace knihovnicko-informačních služeb. *Knihovna plus* [online]. 2009, č. 2 [cit. 2019-09-30]. Dostupný z: <<http://knihovna.nkp.cz/knihovnaplus92/vodic.htm>>. ISSN 1801-5948.

3 MEZIKNIOVNI VYPÚJČNÍ SLUŽBY

Podmínky meziknihovní výpůjční služby stanovuje zákon č. 257/2001 Sb. Meziknihovní služby jsou podle knihovního zákona souborem výpůjčních, informačních a reprografických služeb, které mezi sebou uskutečňují knihovny s cílem zpřístupnit svým uživatelům knihovní dokumenty bez ohledu na místo jejich uložení.

DEFINICE

Meziknihovní výpůjční služba je komplex odborných, organizačních a technických činností, které uskutečňují knihovny mezi sebou s cílem zprostředkovat svým uživatelům knihovní jednotky, popř. jejich kopie bez ohledu na místo jejich uložení. Je založena na principu reciprocity, z něhož pro zúčastněné instituce vyplývá povinnost poskytovat meziknihovní výpůjční služby z vlastních fondů, jsou-li o ně požádány.

Dožádaná knihovna je v rámci vnitrostátních meziknihovních služeb knihovna, která obdrží požadavek od jiné knihovny s žádostí o zapůjčení knihovní jednotky, popř. o poskytnutí informace o něm. Povinností dožádané knihovny je žádající knihovně pro jejího uživatele knihovní dokument ze svého knihovního fondu zapůjčit nebo poskytnout jeho kopii, popř. poskytnout informaci, kde se požadovaný dokument nalézá.

Žádající knihovna je v rámci vnitrostátních meziknihovních služeb knihovna, která zasílá žádost o vypůjčení nebo zprostředkování knihovního dokumentu, popř. požaduje poskytnutí informace o něm.

Druhy meziknihovních služeb:

- **Meziknihovní informační služby (MIS)** – tato služba umožňuje poskytování informací o dostupnosti a podmínkách zpřístupnění dokumentů v jiné knihovně.
- **Meziknihovní výpůjční služby (MVS)** – na základě legislativního opatření je umožněno vyžádat a vypůjčit pro svého čtenáře ty dokumenty, které nemá ve svém fondu. A naopak knihovna půjčuje dokumenty z vlastního fondu jiným knihovnám.
- **Meziknihovní reprografické služby (MRS)** – knihovny mají možnost požádat jiné instituce o reprografické kopie dokumentů, které jsou převedeny do vlastnictví uživatele žádající knihovny.

- **Meziknihovní cirkulační služby** – tyto služby umožňují za přesně stanovených podmínek cirkulování potřebných dokumentů mezi knihovnami.

Tyto služby je možné provádět nejen v národním, ale také v mezinárodním prostředí. U MMVS nedochází k meziknihovní cirkulační službě.

3.1 Historický vývoj meziknihovní výpůjční služby

Poprvé u nás byla meziknihovní výpůjční služba definována v **Zákoně č. 53/1959 Sb., O jednotné soustavě knihoven** v § 3 a § 5, které přispěly k vytvoření základních představ pro oblast MVS. Zákon říká, že knihovny účelně a v souladu se svými úkoly shromažďují potřebnou literaturu a šíří ji mezi obyvatelstvem. Poskytují čtenářům soustavnou a všestrannou pomoc při výběru a získávání literatury, aby bylo každému umožněno vypůjčit si potřebnou knihu z jakékoli knihovny. V § 3.2 uvádí „*aby se zlepšily a prohloubily služby čtenářům, knihovny jednotné soustavy a) jsou povinny půjčit a obstarat na požádání jednotlivé knihy, časopisy a jiné sbírkové materiály nebo jejich soubory (meziknihovní výpůjční služba), pokud tomu nebrání zvláštní důvody, b) kde se to jeví účelné, spolupracují, popř. poskytují si vzájemně pomoc při doplňování knihovních sbírek při nákupu nebo výměně literatury, dále v oblasti informační a bibliografické činnosti, v otázkách metodických, při dovozu literatury ze zahraničí a při propagaci literatury, c) mají přednostní právo při získávání knih, časopisů a jiných sbírkových materiálů.*“⁴

Podporu rozvoje, definování a budování meziknihovní spolupráce, které vytvořilo základ možného systému meziknihovních výpůjčních služeb, zmiňuje § 5, kde příslušné ústřední úřady a orgány zajišťují úzkou vzájemnou spolupráci mezi knihovnami.

Vyhláška ministerstva školství a kultury č. 51/1963 Sb., O evidenci knihoven jednotné soustavy, o meziknihovní výpůjční službě a o přednostním právu knihoven při získávání literatury, časopisů a jiných sbírkových materiálů uvádí: „*k zajištění a prohloubení služby čtenářům jsou knihovny povinny půjčit a obstarat na požádání knihy a jednotlivá čísla novin a časopisů kterékoli jiné knihovně v ČSSR, pokud tomu nebrání zvláštní důvody*“⁵.

⁴ Zákon č. 53/1959 Sb., O jednotné soustavě knihoven

⁵ Sbírnka zákonů Československé socialistické republiky. Vyhláška ministerstva školství a kultury ze dne 25. června 1963 o evidenci knihoven jednotné soustavy, o meziknihovní výpůjční službě a o přednostním právu knihoven při získávání literatury, časopisů a jiných sbírkových materiálů. Praha: Ministerstvo spravedlnosti ČR, 1963.

Postupem času a technologickým vývojem se meziknihovní spolupráce rozšířila natolik, že bylo nutné definovat další služby související s poskytováním meziknihovních výpůjčních služeb, bibliograficko-informační meziknihovní služby a služby fotoreprodukční meziknihovní. Služby bibliograficko-informační meziknihovní sloužily k poskytování informací o knihovních fondech, katalogích či bibliografickém aparátu knihoven. Služby fotoreprodukční meziknihovní zahrnovaly poskytování fotokopií, mikrofilmů, mikro karet aj. z fondu jedné knihovny knihovně druhé. Tato služba byla využívána v případě žádosti o zapůjčení unikátních, vzácných nebo pro půjčující knihovnu nepostradatelných dokumentů.

Organizace MVS podle vyhlášky 51/1963 Sb. měla dvě hlavní zásady: služba je využívána a žádána především z fondů knihoven územně nejbližších a podle specializace knihoven, tj. odbornou literaturu v té knihovně, která fondy tohoto druhu shromažďuje.

Po roce 1989 se meziknihovní služby ocitly v krizi, začalo se vydávat obrovské množství knih, také se zlepšila dostupnost nákupu literatury ze zahraničí, což se projevilo v nárůstu požadavků na MVS a MMVS. Poskytování této služby se stále řídilo zastaralou vyhláškou č. 51/1963 Sb. a navazujícími metodickými pokyny, které omezovaly stávající praxi knihoven. Nastala potřeba kooperace činností s cílem stanovit přehledná pravidla pro všechny knihovny. Na počátku roku 1996 byla na poradě ředitelů Státních vědeckých knihoven a ředitele Národní knihovny ČR formulována naléhavá potřeba novelizovat nebo zrušit vyhlášku č. 51/1963 Sb. Začaly snahy o novou formulaci zásad meziknihovních výpůjčních služeb a o zefektivnění služby jako takové (využití elektronické pošty či faxu ke zrychlení a zjednodušení MVS).

Byl utvořen návrh zásad SDRUK, který se zabýval meziknihovními výpůjčními službami. Návrh reagoval na potřebu knihoven sdružených ve SDRUK spolupracovat v oblasti meziknihovních služeb včetně koordinace metodických postupů. Návrh byl předložen k posouzení Národní knihovně ČR, která jej dopracovala. Koncem roku 1996 proběhla další jednání o změnách v meziknihovních výpůjčních službách, a to na půdě vysokoškolských knihoven. V průběhu roku 1997 probíhala další jednání a připomínkování k návrhu zásad MVS. V roce 1998 byly vypracovány Zásady meziknihovní výpůjční služby⁶, avšak ani tento návrh nebyl konečný.

Po připomínkování byl návrh předán k expertizám na Ministerstvo kultury ČR. **Zásady meziknihovních výpůjčních služeb v ČR⁷** byly vydány jako

⁶ Zásady meziknihovní výpůjční služby. *Knihovny současnosti '98: sborník ze 6. konference, konané ve dnech 20.-22. října 1998 v Seči u Chrudimi*. Brno: SDRUK, 1998. s. 213-217. ISSN 1805-6962. ISBN 80-86249-01-8. Dostupné také z: <http://www.sdruk.cz/sdruk/publikacni-cinnost/clanek/knihovny-soucasnosti-1998-sbornik>.

⁷ Zásady meziknihovních výpůjčních služeb v ČR: Doporučení Ústřední knihovnické rady ze dne 15. 3. 1999. In: *Národní knihovna České republiky: Informace pro knihovny* [online]. Praha: Národní knihovna

doporučení Ústřední knihovnické rady ze dne 15.3.1999, což umožnilo postupné uplatnění zásadních změn v oblasti meziknihovní spolupráce.

Nové možnosti využití nových informačních, komunikačních a reprografických technologií vyvolaly potřebu zpracovat nové metodické pokyny pro MVS. Na základě Zásad meziknihovních výpůjčních služeb byly na počátku roku 2000 vypracovány návrhy metodických pokynů, které popisují jednotlivé technologické operace v meziknihovních službách. Byly vydány **Metodické pokyny pro meziknihovní služby v České republice**⁸, které se snažily reagovat na nové úkoly a problémy v této oblasti.

Zákon č. 257/2001 Sb., O knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb (Knihovní zákon) upravuje systém knihoven poskytujících veřejné knihovnické a informační služby. Poskytování meziknihovních služeb popisuje § 14, který nově upravuje některé aspekty poskytování MVS v ČR. Knihovny jsou povinny službami zabezpečit:

[1] „Pokud v knihovním fondu knihovny není dokument, jehož zpřístupnění si její uživatel vyžádal, má žádající knihovna povinnost v rámci meziknihovních služeb požádat jinou dožádanou knihovnu o zprostředkování tohoto knihovního dokumentu, popř. o poskytnutí informace o něm.“

[2] „Dožádaná knihovna je povinna žádající knihovně pro jejího uživatele knihovní dokument ze svého knihovního fondu zprostředkovat tak, že požadovaný knihovní dokument žádající knihovně zapůjčí nebo jí poskytne jeho kopii, popřípadě jí poskytne informace, kde se požadovaný knihovní dokument nalézá.“

[3] „Pokud je žádost o zprostředkování knihovního dokumentu vyřízena jeho zapůjčením, je žádající knihovna povinna vrátit zapůjčený knihovní dokument dožádané knihovně v dohodnuté lhůtě a odpovídajícím stavu. Po dobu výpůjčky knihovního dokumentu nese odpovědnost za jeho poškození nebo ztrátu.“

[4] „Meziknihovní výpůjční a informační služby je knihovna povinna poskytovat bezplatně. Za poskytnutí kopie knihovního dokumentu v rámci meziknihovních reprografických služeb může dožádaná knihovna požadovat úhradu vynaložených nákladů. Provozovatelé knihoven mohou požadovat úhradu nákladů na dopravu knihovního dokumentu.“

ČR, 2019 [cit. 2019-10-16]. Dostupné z:

https://ipk.nkp.cz/legislativa/01_LegPod/archiv/Zasady_meziknihovni_vypujcni_sluzby.htm

⁸ HUŇOVÁ, Jana. Metodické pokyny pro meziknihovní služby v České republice: organizace a metodika. In: *Národní knihovna České republiky* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, 2019, 2002 [cit. 2019-10-16]. Dostupné z: <https://text.nkp.cz/sluzby/mvs-metpokyny>

[5] „Provozovatel knihovny je povinen vést evidenci meziknihovních služeb, které poskytl.“

Knihovní zákon zastřešuje fungování meziknihovních služeb, možnost získání kopie či vlastní informace o dokumentu. Neopomíjí ani ochranu dokumentu během výpůjčky a možnost zpoplatnění meziknihovních služeb.

Vyhláška Ministerstva kultury k provedení zákona č. 257/2001 Sb. stanovuje náležitosti žádosti o zprostředkování knihovního dokumentu. Určuje, kteří provozovatelé knihoven jsou povinni předávat žádosti o zprostředkování dokumentu v rámci MVS zahraničním knihovnám, případně poskytnou provozovateli knihovny metodickou pomoc. Vyhláška knihovnám umožnila možnost využití internetu a dalších technických prostředků při zprostředkování meziknihovních služeb. S příchodem internetu nastala možnost zasílat žádosti o MVS elektronickou formou.

3.2 Role knihoven v meziknihovních službách

Role knihovny v meziknihovních službách:

- **aktivní, žádající knihovna** – vlastní čtenář požaduje dokument, který knihovna nemá ve vlastním fondu. Knihovna zjišťuje dostupnost titulu v jiných knihovnách a následně předkládá požadavek na zapůjčení či zajištění kopie pro svého čtenáře.
- **pasivní, dožádaná knihovna** – knihovna obdrží požadavek o meziknihovní službu z jiné knihovny na svůj vlastní fond.

Pokud v knihovním fondu knihovny není dokument, jehož zpřístupnění si vyžádal uživatel knihovny, má knihovna povinnost v rámci meziknihovních služeb požádat jiné knihovny o zprostředkování tohoto dokumentu, popřípadě o poskytnutí informace o něm, tzv. dožádaná knihovna. Žádající knihovna musí přijmout a respektovat výpůjční podmínky dožádané knihovny.

Dožádaná knihovna je povinna žádající knihovně pro jejího uživatele knihovní dokument zpřístupnit tak, že požadovaný dokument žádající knihovně zapůjčí nebo jí poskytne jeho kopii, případně poskytne informace, kde se požadovaný dokument nachází.

Subjektem meziknihovních služeb je vždy knihovna. Ta poskytuje tyto služby pouze registrovanému uživateli, bez ohledu, zda se jedná o právnickou či fyzickou osobu a je poskytována zdarma. V případě poskytnutí kopie knihovního dokumentu v rámci meziknihovních reprografických služeb lze požadovat úhradu skutečně vynaložených nákladů, například na dopravu knihovního dokumentu. Žádající knihovna ručí za zapůjčený dokument a za jeho včasné vrácení.

3.3 Evidence meziknihovních výpůjčních služeb

Je žádoucí, aby si každá knihovna vedla evidenci meziknihovních služeb. Evidence zachycuje postup od přijetí objednávky, zaslání žádaného dokumentu, kopie až po vrácení. Evidence by měla obsahovat tyto informace:

- Pořadové číslo v protokolu (toto číslo je součástí i žádanky),
- Datum odeslání žádanky,
- Jméno uživatele,
- Lokační značka – sigla, která umožňuje jednoznačné určení institucí,
- Bibliografická citace – možnost jednoznačně identifikovat a dohledat požadovaný dokument. Správnost citace napomáhá kladnému vyřízení požadavku,
- Způsob a datum vyřízení žádanky.

Evidence poskytuje knihovnám (žádajícím i dožadujícím) jednoznačně identifikovat provedené služby. Knihovny následně zpracovávají údaje o poskytnutých meziknihovních službách pro statistické účely, které se vykazují v celoročních statistických výkazech.

Aby bylo možné kladně vyřídit požadavek, je potřeba správné bibliografické citace žádaného dokumentu. Požadavek musí obsahovat základní bibliografické údaje:

Objednávka meziknihovní služby na monografii:

- příjmení a jméno autora,
- název (podnázev),
- místo a rok vydání,
- nakladatelské údaje,
- ISBN.

Objednávka meziknihovní služby na stať ze sborníku:

- název sborníku (případně podnázev, řada),
- jména editorů,
- místo a rok vydání,
- rozsah stran, případně autor a název žádané statí,
- ISBN.

Objednávka meziknihovní služby na článek z časopisu:

- název periodika (řada),
- ročník, rok, číslo,
- rozsah stran (případně autor a název žádané statí),
- ISSN.

Knihovny mohou využít tyto formy žádanek:

- **elektronická** – jsou k dispozici z online katalogu konkrétní dožádané knihovny. Jedná se o nejrychlejší způsob objednávání. V případě, že má knihovna přidělené heslo, může žádaný dokument přímo zarezervovat, následně prodlužovat či kontrolovat, zda byl již dokument vrácen,
- **webový formulář MVS** z prostředí souborného katalogu,
- **webový formulář dožádané knihovny**,
- **e-mailová objednávka**,
- **žádanky zaslané pomocí systému OPAC**,
- **webový formulář VPK** (Virtuální polytechnická knihovna),
- **webový formulář u systému ZÍSKEJ**,
- **Jednotná papírová žádanka MVS** – je již dnes využívána velmi minimálně,
- **IFLA žádanka MMVS** – žádanka pro mezinárodní meziknihovní službu, kterou dle Vyhlášky Ministerstva kultury č. 88/2002 smí realizovat pouze 6 knihoven v ČR (více v kapitole č. 4).

The image shows a web form titled "Požadavek MVS na knihu - Konvičková, Kamila". The form is divided into two main sections: "Kniha" (Book) and "Časopis" (Magazine). Below the title, there is a paragraph explaining the service: "Pokud hledaný dokument nenajdete ve fondu naší ani jiné ostravské knihovny, můžete si o něj požádat prostřednictvím meziknihovní výpůjční služby (MVS) či mezinárodní meziknihovní výpůjční služby (MMVS). Tato služba je zpoplatněna, jsou účtovány náklady na poštovné a balné, případně pořízení kopii dle bodu 2 opisku. Zadaním požadavku MVS souhlasíte s úhradou těchto poplatků, a to i v případě, že si objednanou výpůjčku včas nezvzvednete. V případě dotazů či problémů s odesláním formuláře se můžete obrátit na mva@svkos.cz. Tento formulář je určen pouze pro individuální uživatele, nikoli pro knihovny."

Below this text, it says "Zapište co nejvíce informací. (* Povinná pole)". The form fields include:

- Autor: (Uvidíte ve formě "Příjmení, Jméno")
- Název:
- Údaje o vydání: (např. 1. vyd.)
- Místo vydání:
- Nakladatel:
- Rok vydání:
- ISBN:
- Edice:
- Zdroj: (odkud čerpáte informaci)
- Pokud zadáte údaje o části publikace, bude moci půjčující knihovna poskytnout kopii.
- Autor části: (příjmení, jméno)
- Název části:
- Ročník:
- Štropy ke kopírování:
- Volná textová poznámka:

At the bottom, there are checkboxes for "Souhlas s opožďováním?" (checked), "Dokdy vás dokument zajímá?" (dropdown menu with "Bez omezení (v jednom roce)" selected), and "Přednost má nosič?".

At the very bottom, there is a small "Upozornění v souvislosti s omezeními autorského zákona" (Warning in connection with restrictions of the copyright law) in a small font.

Obrázek 1 – Elektronická žádanka na MVS

3.4 Průběh meziknihovní služby

Poté, co knihovna obdrží od uživatele (registrovaného čtenáře) žádost o výpůjčku dokumentu, který není ve fondu dané knihovny, postupuje nejčastěji následujícím způsobem:

- Zkontroluje, zda se žádaný dokument skutečně nenachází ve fondu knihovny,
- Zjistí (případně zkontroluje) příslušné bibliografické údaje požadovaného dokumentu,
- Na základě průzkumu bibliografických soupisů a katalogů jiných knihoven se knihovník rozhodne, kam bude dále žádost o MVS směřovat. Prioritou je rychlost vyřízení (ověřená praxí) a cena (knihovna účtuje/neúčtuje poštovné),
- Žádost je zaslána do některé z knihoven, která vlastní žádaný dokument, zasílání žádosti je dnes již automatizováno (žádanka je zaslána pomocí elektronického formuláře),
- Oslovená knihovna žádanku na MVS vyřídí. V případě, že dokument je vypůjčený, osloví žádající knihovnu s dotazem, zda uživatel počká, než se dokument vrátí, případně žádanku postoupí další knihovně. Dokument je přepraven dopravou k žádající knihovně. Všechny poplatky vybírané od uživatelů jsou vždy jen skutečně vynaložené náklady, například poštovné a balné. Ceník musí být součástí knihovního řádu. Služba jako taková je zdarma,
- Uživatel si dokument zapůjčí a po vypršení lhůty dokument vrací,
- Žádající knihovna následně dokument vrací knihovně, která dokument poskytla (veškeré kroky jsou evidovány podrobně v evidenci jak žádající, tak dožadované knihovny).

Žádající knihovna má tyto povinnosti a právo:

- vedení řádné evidence o všech procesech. Každá knihovna by si měla vést evidenci/protokol, který podá okamžitou informaci o práci meziknihovních služeb a zachycuje postup od přijetí požadavku od čtenáře, zaslání objednávky dožadované knihovně, dodání dokumentu až po vrácení, případné doručení kopie článku, která je čtenáři předána nebo i „stornu“ a předobjednávkách. Tato evidence umožňuje kdykoliv jednoznačně identifikovat kteroukoliv z provedených služeb,
- dodržet výpůjční lhůtu,
- neprodleně vyrozumět uživatele o vyřízení požadavku,

- řídit se pokyny pro výpůjčku, které stanovila půjčující knihovna (půjčující knihovna může omezit vypůjčení dokumentu pouze pro prezenční výpůjčku – žádající knihovna tuto podmínku musí dodržet),
- po dobu výpůjčky dokumentu nese odpovědnost za jeho případné poškození nebo ztrátu,
- žádající knihovna má právo požádat o prodloužení výpůjční lhůty.

Povinnosti dožádané knihovny:

- vedení řádné evidence o všech procesech,
- některé z knihoven si určují povinnost dodržet lhůtu pro vyřízení žádanky (např. u MSVK je lhůta 14 dní),
- povinnost informovat žádající knihovnu o vyřízení žádanky. Některé knihovny zasílají automaticky generované zprávy při načtení dokumentu do výpůjčního systému,
- meziknihovní služby jsou poskytovány bezplatně, lze požadovat proplacení pouze skutečných vynaložených nákladů (např. za poštovné a balné, za kopie).

4 MEZINÁRODNÍ MEZIKNIOHVNÍ VÝPŮJČNÍ SLUŽBA

Mezinárodní meziknihovní výpůjční služba je uskutečňována mezi zahraničními knihovnami a knihovnami v České republice v souladu s obecně závaznými právními předpisy a doporučení IFLA a Zásadami meziknihovních výpůjčních služeb ČR. Prováděcí právní předpis určuje, kteří provozovatelé knihoven jsou povinni předávat žádosti o zprostředkování knihovního dokumentu v rámci meziknihovní služby zahraničním knihovnám, případně poskytnout provozovateli knihovny metodickou pomoc.

DEFINICE

Mezinárodní meziknihovní výpůjční služba (MMVS) je meziknihovní výpůjční služba realizovaná na mezinárodní úrovni podle mezinárodně platných pravidel IFLA mezi knihovnami jednotlivých zemí. Podmínkou pro využití MMVS je nedostupnost dokumentu v národním systému knihoven.

Mezinárodní meziknihovní výpůjční služby jsou komplexem služeb zaměřených na spolupráci při zpřístupňování informací z dokumentů, případně jejich kopií. Jsou důležitou součástí realizace programu „Universal Availability of Publication“, který byl přijat v roce 1982 organizací UNESCO. Cílem tohoto programu bylo zlepšení přístupu ke zveřejněným informacím.

4.1 Provozovatelé mezinárodní meziknihovní výpůjční služby v ČR

Vyhláška Ministerstva kultury č. 88/2002 Sb. určuje provozovatele MMVS:

- Národní knihovna České republiky,
- Národní technická knihovna v Praze,
- Knihovna Akademie věd České republiky,
- Moravská zemská knihovna v Brně,
- Vědecká knihovna v Olomouci,
- Národní lékařská knihovna.

Informace by měly být přístupné každému bez ohledu na hranice států. Úkolem MMVS je zajištění rovnoprávného přístupu i k zahraničním dokumentům. Je velmi důležitá vzájemná kooperace mezi knihovnami a vědecko-informačními středisky po celém světě.

Jakákoliv knihovna se může obrátit s žádostí o výpůjčku či kopii článku MMVS na každou z výše uvedených knihoven. Mezinárodní platby probíhají několika možnými způsoby:

MMVS je placenou službou, kdy platby probíhají pomocí mezinárodních kupónů IFLA Voucher⁹. Voucher slouží jako standardní platidlo místo měn jednotlivých států. Má neomezenou platnost a lze jej vícenásobně použít. Další možností platby je platba z předplaceného konta v zahraniční knihovně nebo fakturou.

Požadavek na MMVS musí obsahovat bibliografickou citaci, popřípadě zjištění lokace žádaného dokumentu a pro úplnost další údaje uvedené v příloze.

Mezinárodní meziknihovní výpůjční služba může být:

- **pasivní** MMVS – knihovna obdrží žádanku MMVS na svůj vlastní fond,
- **aktivní** MMVS – vypůjčení dokumentů z jiných knihoven.

Knihovna, která obdrží žádanku MMVS, vyřídí požadavek zapůjčením dokumentu nebo poskytnutím jeho kopie. Dále je povinna informovat žádající knihovnu o dokumentu a podmínkách jeho zpřístupnění, případně podmínkách poskytnutí kopie, příčině vyřízení v prodloužené lhůtě či postoupení žádanky knihovně, která dokument vlastní po předchozím bibliograficko-lokačním pověření.

⁹ IFLA Voucher schéma. Platební systém mezinárodních meziknihovních služeb. IFLA [online]. 2012. Dostupné z: https://www.ifla.org/files/assets/hq/vouchers/voucher_CS.pdf.

5 ELEKTRONICKÉ DODÁVÁNÍ DOKUMENTŮ

Elektronické dodávání dokumentů (EDD), angl. *document delivery service*, je služba, která trvale nebo dočasně zprostředkovává plné texty dokumentů v elektronické či tištěné podobě.

Dodávání digitalizovaných dokumentů (DDD), angl. *digital document delivery*, je služba doručení plného textu v digitální podobě.

DEFINICE

Elektronické dodávání dokumentů (EDD) je služba¹⁰ doručení plného textu dokumentu v elektronické podobě.

Elektronické sdělování je zpřístupňování díla zahrnující i zhotovení rozmnoženiny zveřejněného díla zastupovanou knihovnou koncovým uživatelům, tj. jednotlivcům ze strany veřejnosti na vyžádání pro účely výzkumu a soukromého studia.

Koncovým uživatelem se rozumí fyzická osoba využívající služeb EDD na základě smlouvy se zastupovanou knihovnou, která koncového uživatele zavazuje k jednání za účelem autorskoprávní ochrany dokumentů a ochrany koncového uživatele před neoprávněným užitím požadovaných dokumentů.

Zastupovanou knihovnou je knihovna, která v souladu s Knihovním zákonem obdrží od provozovatele služby smlouvu a v jí vymezeném rozsahu obdrží podlicenci.

5.1 Historie elektronického dodávání dokumentů

Historie služeb dodávání dokumentů spadá do poloviny 19. století. Na počátku byly jen meziknihovní výpůjční služby, kdy si knihovny mezi sebou navzájem půjčovaly původní tištěné dokumenty ze svých fondů. Ve 30. a 40. letech 20. století knihovny začaly využívat mikrofilmování, kdy nepůjčovaly originál tištěného dokumentu. Mikrofilmování je technologie reformátování, kdy je dokument převeden na mikrografická média (mikrofilm nebo mikrofiš).

V 50. letech se díky technologickému pokroku služby zdokonalily a dokumenty se začaly kopírovat. Došlo k nárůstu vypůjčených kopií dokumentů, které byly pořizeny z originálů. V USA začali využívat telefonní a teletextové linky

¹⁰ PLANKOVÁ, Jindra. Terminologické otázky dodávání dokumentů. *Ikaros* [online]. 2006, ročník 10, číslo 11 [cit. 2019-11-25]. urn:nbn:cz:ik-12269. ISSN 1212-5075. Dostupné z: <http://ikaros.cz/node/12269>

k přenosu dokumentů. V 60. a 70. letech došlo k vymezení termínů document delivery a document supply v důsledku vytváření nových bibliografických databází a systémů, které umožňovaly přístup k aktuálním informacím. Avšak byla to jen otázka času, kdy začali uživatelé požadovat plné texty. V 70. letech došlo ke zlepšení uživatelského rozhraní, které se stalo kvalitnější a přívětivější k uživatelům. V této době začínají vydavatelé časopisů svou produkci také zpřístupňovat elektronicky, nejdříve na disketách, následně na CD-ROMech.

Mezi hlavní vlivy působící na vznik a rozšíření služeb dodávání dokumentů měl jednoznačně nárůst vědeckých informací. Rostoucí produkce dokumentů, převážně pak periodik (vědeckých časopisů), je v posledních letech značná.

Ceny dokumentů a periodik vzrůstají a rozpočty na doplňování fondů knihoven nejsou neomezené. Knihovny tak byly přinuceny mezi sebou spolupracovat a sdílet své fondy. Rozvoj moderních informačních technologií přispěl hlavně v oblasti elektronického dodávání dokumentů.

Agentura DILIA uzavřela smlouvu s Národní knihovnou České republiky o poskytování elektronických dokumentů. Národní knihovna vystupuje za tzv. Společenství knihoven. Národní knihovna je tedy právně odpovědná za dodržování smluvních podmínek. Příjemcem této služby může být pouze fyzická osoba starší 18 let, která má se zastupovanou knihovnou uzavřenou Smlouvu o užívání služby EDD. Služba byla poskytována na základě individuálních požadavků uživatelů pro účely výzkumu nebo soukromého studia.

Od 1. 1. 2019 je možné prostřednictvím služby eDDO až do odvolání poskytovat pouze volná díla. Důvodem této změny je ukončení platnosti Kolektivní smlouvy mezi NK ČR a DILIA, divadelní, literární, audiovizuální agenturou k 31. 12. 2018. Nyní probíhají další jednání o nové kolektivní smlouvě.¹¹

5.2 Služba EDD

Elektronické dodávání dokumentů je expresní, efektní, efektivní a ekonomickou elektronickou službou.

„Národní technická knihovna je podle ustanovení § 13 odst. 2. písm. d) zákona č. 257/2001 Sb. o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb (Knihovní zákon) oprávněna spolupracovat s knihovnami systému knihoven při zavádění nových

¹¹ stav k 30.11.2019, více na: <https://text.nkp.cz/sluzby/eddo-kr>

*technologií v oblasti zajištění veřejných knihovnických a informačních služeb*¹².

Nejen NTK, ale také krajským knihovnám i specializovaným knihovnám je uloženo spolupracovat při zavádění nových technologií, bez kterých již nelze poskytovat veřejné knihovnické a informační služby. Spolupráce by měla probíhat v rámci knihoven podle oblasti specializace. Zavádění nových technologií v oblasti poskytování a zajištění veřejných knihovnických informačních služeb je jednou z oblastí, na které je možné získat dotace.

Na základě tohoto oprávnění NTK vyvinula a provozuje ve spolupráci se zastupovanými knihovnami systém ZÍSKEJ. Účelem tohoto systému je dodávání koncovým uživatelům díla jinak nedostupná v zastupované knihovně, kde je koncový uživatel smluvním uživatelem. NTK provozuje tento systém ZÍSKEJ, který technicky i organizačně zajišťuje sdílení fondů, mezi nimi i službu elektronického dodávání dokumentů.

Službu EDD v České republice poskytuje několik systémů, které se liší tematickým zaměřením, rozsahem nabízených služeb, dostupností pro běžného uživatele, možnostmi zpřístupnění fondů a zdroji, ze kterých jsou služby nabízeny. Nejrozšířenějším systémem je **Virtuální polytechnická knihovna**. Její provoz byl zahájen v roce 2000. Projekt zahrnoval převážně technicky zaměřené knihovny, které virtuálně spojily své fondy a vytvořily tzv. Souborný katalog VPK.

5.3 Systémy dodávání dokumentů v ČR

V současné době poskytuje v České republice tuto službu několik systémů, které se liší tematickým zaměřením, dostupností, rozsahem a možnostmi zpřístupnění fondů a zdroji. Nejrozšířenějším systémem je **Virtuální polytechnická knihovna** (dále VPK), jejíž provoz byl zahájen v roce 2000. Pevážně technicky založené knihovny virtuálně sjednotily své fondy a vytvořily tzv. Souborný katalog VPK. Katalog obsahuje záznamy tištěných periodik ve fondu účastnických knihoven a záznamy elektronických dokumentů z databází, ke kterým mají účastnické knihovny přístup. Podmínkou u licencovaných databází jsou licenční podmínky, které musí umožnit poskytování meziknihovních služeb.

Do projektu je zapojeno více než 50 knihoven¹³, z tohoto počtu 40 knihoven poskytuje své služby prostřednictvím systému VPK, ostatní knihovny

¹² Více na: https://ziskej-info.techlib.cz/dokumentace/pro-reditele-knihoven/dokumenty/smlouva-dilia.pdf/@_download/file/Smlouva%20Dilia.pdf

¹³ RICHTER, Vít a SMETANOVÁ, Dana. Elektronické dodávání dokumentů v ČR. *Ikaros* [online]. 2014, ročník 18, číslo 3 [cit. 2019-10-10]. urn:nbn:cz:ik-14209. ISSN 1212-5075. Dostupné z: <http://ikaros.cz/node/14209>

zpřístupňují své fondy klasickými meziknihovními službami. Provoz a správu VPK zajišťuje Národní technická knihovna. Základní služba EDD je dodávání kopií článků objednaných ze Souborného katalogu VPK. V prostředí VPK lze také objednat i výpůjčky dokumentů a kopie článků ze zahraničních knihoven nebo službu Current contents¹⁴.

eDDO – dodavatelské centrum pro společenské a přírodní vědy je projektem Národní knihovny ČR. Byl uveden do provozu v roce 2002 a určen pouze pro instituce. Od roku 2004 je služba přístupná i pro jednotlivce. Systém umožňuje dodávat kopie (max. 20 stran na jednu objednávku) dokumentů z fondů Národní knihovny ČR, pokud to dovolují licenční podmínky. Součástí tohoto systému jsou také mezinárodní meziknihovní služby, které jsou nabízeny českým knihovnám. Služba eDDO je určena fyzickým i právnickým osobám.

Národní knihovna v tomto projektu vystupuje jako správce eDDO, dalšími účastníky jsou knihovny, respektive jejich digitalizační pracoviště, které se rozhodly zpřístupňovat své fondy a digitální kopie dokumentů v nich uložených i dalším uživatelům, než jen svým vlastním. Projekt pracuje na principu tzv. just-for-you-digitizing, jde tedy o vytvoření digitální kopie určené právě a jedině pro uživatele, který si daný dokument objednal. Důraz je kladen na ustanovení autorského zákona, která jsou ve smlouvě, k níž se jednatel, případně instituce, zavazuje.

Služba elektronického dodávání dokumentů byla zastavena. Ke 31. 12. 2018 došlo k ukončení služby, protože smluvní partner DILIA odmítl uzavřít prodloužení licenční smlouvy. České knihovny tak nemohou veřejnosti poskytovat službu zhotovení digitální kopie na objednávku, tento akt výrazně poškodí oblast vzdělávání a vědy a znesnadní přístup k odborným informacím.

Jedná se především o služby poskytované Virtuální polytechnickou knihovnou, která sdružuje 55 specializovaných knihoven z oblasti vědy a vysokých škol a dále služeb, které poskytuje Národní knihovna ČR, Moravskoslezská vědecká knihovna v Ostravě a Studijní a vědecká knihovna v Hradci Králové. Dosud nebyla uzavřena smlouva na zpřístupnění digitalizovaných děl nedostupných na trhu. Národní knihovna nemůže uzavřít novou licenční smlouvu bez jednoznačného vyjádření Ministerstva kultury ČR, že nezbytné prostředky na úhradu licence obdrží do svého rozpočtu. DILIA váže další pokračování služby EDD na uzavření nové smlouvy na zpřístupnění děl nedostupných na trhu¹⁵.

Úhrada nové licence na zpřístupnění děl nedostupných na trhu byla Ministerstvem kultury přislíbena na zvláštním jednání dne 18. 9. 2018 a také na 42. zasedání Ústřední knihovnické rady dne 5. 11. 2018.

¹⁴ Služba zasilání obsahů

¹⁵ informace jsou platné ke 30.11.2019

e-PK neboli Elektronická pedagogická knihovna byla kooperačním systémem pedagogických knihoven, které poskytují službu typu document delivery, tzn. dodávání kopií dokumentů ze svých fondů. Elektronická knihovna byla v provozu od roku 2003, jejím servisním centrem zajišťujícím provoz technologie e-PK a správu uživatelských kont bylo Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského. Dnes je již tato elektronická knihovna nefunkční. Služby byly zaměřeny na oblast výchovy, vzdělávání, školství a pedagogiky. Uživatelem mohla být právnická i fyzická osoba.

Studijní a vědecká knihovna v Hradci Králové poskytuje službu elektronického dodávání dokumentů svým registrovaným fyzickým čtenářům a knihovnám z fondu knihovny.

Moravskoslezská vědecká knihovna v Ostravě poskytuje službu EDD registrovaným uživatelům knihovny, tj. fyzickým osobám. Digitální kopie poskytuje ze svého fondu nebo z Digitální knihovny Moravskoslezského kraje. Knihovna tuto službu poskytuje od roku 1997.

5.4 Podmínky poskytování služby EDD

Elektronické dodávání dokumentů (EDD) je služba knihoven, prostřednictvím které si fyzická i právnická osoba může objednat dokument z knihovny. Všechny transakce probíhají elektronicky, kdy kladem je rychlost dodání dokumentů fyzické osobě (zpravidla do 2 dnů). Pokud knihovna poskytuje tyto služby fyzické osobě nebo jiné knihovně, sjednává si smlouvu, ve které se žadatel zavazuje, že získaný elektronický dokument má pouze pro svou osobní potřebu.

Zastupované knihovny poskytují služby EDD výhradně koncovým uživatelům. Komunikace koncového uživatele se zastupovanou knihovnou probíhá zejména prostřednictvím uživatelského konta, jehož zřízení bylo podmínkou pro poskytnutí služby. Nutnost byla také poskytnutí nezbytných osobních údajů pro evidenci koncových uživatelů v databázi uživatelů zastupované knihovny.

Objednané elektronické rozmnoženiny jsou uživateli zpřístupněny na jeho uživatelském kontě. Služba EDD je placená a ceny se mohou lišit. Většinou je cena udávána za stránku. Uživatel si může elektronicky dodaný dokument vytisknout nebo uložit v elektronické podobě ve formátu netextového souboru. Nevýhodou je možnost nechat si zaslat pouze dvacet stránek dokumentu.

Systémy dodávání dokumentů zapříčinily značný rozvoj této služby. Systém umožňuje uživateli získat na základě objednávky kopii článku z tištěného zdroje elektronickou cestou. Rozmnoženina v elektronické podobě je vytvořena pouze za účelem doručení uživateli a po vytištění článku je zničena.

Prozatímní kopie je určena pouze pro osobní potřebu uživatele a nesmí být poskytována dále. Služba je postavena na vytvoření tzv. uživatelského konta, což je prostor uživatele zřízený na zabezpečeném serveru poskytovatele služby, který je vybaven systémem autentizace.

Poskytování služeb EDD nebylo dostatečně ošetřeno autorskoprávními aspekty, jelikož tento typ služby neměl oporu v platné legislativě. Autorský zákon č. 121/2000 Sb. neumožňoval řešení vypořádání autorskoprávních nároků na poskytování služby EDD.

Řešení autorských práv přinesla až novela autorského zákona z roku 2006, která umožnila kolektivním správcům, Národní knihovně ČR a agentuře DILIA uzavřít kolektivní smlouvu o užití autorských děl zpřístupňováním díla knihovnou jednotlivcům ze strany veřejnosti na požádání pro účely výzkumu a soukromého studia.

Pro účel smlouvy s DILÍ se za díla nepovažují ta díla, u kterých v okamžiku jejich užití majetková autorská práva uplynula. U děl vydaných 110 a více let před užitím uplynula autorská práva, doba trvání se počítá podle § 27 odst. 8 AZ. Díly se pro účel smlouvy s DILÍ rozumějí díla literární, dramatická a vědecká, u kterých v okamžiku užití trvají majetková autorská práva, přičemž díly se rozumějí adaptace, dramatizace a překlady původních děl, která jsou v papírové podobě ve fondu kterékoli ze zastupovaných knihoven.

Od 1. února 2009 byly změněny podmínky elektronického dodávání autorsky chráněných dokumentů. Smlouva je uzavřena pouze pro knihovny nebo jejich společenství, které jsou evidované podle zákona č. 257/2001 Sb. o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb. Příjemcem služby může být pouze osoba starší 18 let a musí mít s knihovnou uzavřenou smlouvu o využívání EDD. Limit kopírovaných stran u knih, sborníků a učebnic je stanoven na 25 stran předlohy.

Elektronické kopie musí být knihovnou označeny viditelným způsobem. Objednávka je řádně doprovázena záznamem, který jednoznačně identifikuje rozmnožené dílo zhotovitele a příjemce této kopie. Knihovny jsou povinny zasílat agentuře DILIA čtvrtletně statistiku o užití děl elektronickým sdělováním prostřednictvím Národní knihovny ČR.

U služby EDD byla stanovena zvláštní sazba autorského poplatku na 15 Kč bez DPH za stranu, maximální poplatek za jednu objednávku 100 Kč bez DPH. Výše těchto autorských poplatků mnoho uživatelů odradila. V roce 2011 byl uzavřen dodatek k licenční kolektivní smlouvě s účinností od 1. dubna 2011, který přinesl výrazné snížení autorských odměn a nabídl dvě varianty této služby. Uživatel si může zvolit typ rozmnoženiny, zda ji obdrží v papírově nebo elektronické podobě a od toho se odvíjí rozdílná sazba autorských odměn.

Digitální kopie je zhotovena pro přenos do žádající knihovny, která kopii vytiskne a předá koncovému uživateli. V tomto případě se jedná o rozmnoženinu v papírové podobě. Výše sazby bez DPH je 2 Kč za stranu, minimální sazba za 1 objednávku je 10 Kč a maximální sazba je pak 75 Kč.

Druhou variantou je rozmnoženina v elektronické podobě, tzn. zhotovená digitální kopie je vystavena na kontě uživatele, který si ji může stáhnout do svého počítače. Sazba autorské odměny bez DPH je 5 Kč za stranu. Minimální sazba za 1 objednávku je 10 Kč, maximální pak 75 Kč za 1 objednávku. Pořizování kopií části knih a sborníků je omezeno na 20 stran. Články z periodik nemají žádné limity.

Ačkoliv ceny služby EDD jsou srovnatelné s cenami kopií dodávaných poštou, v České republice převažuje zájem o klasické reprografické služby. Uživatelé upřednostňují variantu, jejímž výstupem je papírová kopie.

K 31. prosinci 2018 došlo k přerušení služby Elektronického dodávání dokumentů, jelikož smluvní partner Národní knihovny České republiky DILIA odmítl uzavřít prodloužení licenční smlouvy. Knihovny tak nemohly veřejnosti poskytovat službu zhotovení digitální kopie na objednávku. Tato skutečnost velmi ovlivnila oblast vzdělávání a vědy, protože znesnadnila přístup k odborným informacím. Omezení se plošně vztahovalo na pořizování elektronických kopií z tištěných fondů knihoven, netýkalo se však licencovaných děl, článků ze zahraničí a služby Current Contents.

Služba elektronického dodávání dokumentů byla ve Virtuální polytechnické knihovně (VPK) opět obnovena na základě smlouvy, kterou Národní technická knihovna uzavřela se správcem autorských práv agenturou DILIA začátkem října 2019.

Elektronickou kopii si z fyzického fondu knihoven mohou objednat všichni:

- Fyzičtí uživatelé, kteří mají ve VPK vlastní konto s finanční hotovostí na úhradu objednaných služeb.
- Zákazníci, kteří mají zřízenou ve VPK tzv. schránku pro výběr elektronických kopií. Objednávku provede mateřská knihovna v prostředí VPK a za dodanou službu v rámci systému zaplatí. Čtenář si pak ve své vlastní schránce vyzvedne kopii ve formátu PDF a finanční částku dořeší se svou knihovnou.

Podmínky, za kterých mohou knihovny službu provozovat, zůstaly prakticky stejné. Knihovna, která požadavek vyřizuje, je povinna dodat na první stránku skenovaného textu formulaci „EDD – tato rozmnoženina slouží výhradně pro účely výzkumu a soukromého studia držitele uživatelského konta – r. č. uživatele“. Zkratka r. č. znamená registrační číslo uživatele v systému

VPK¹⁶. Povinností knihovny je také vyplnit hlášení pro agenturu DILIA, tzv. záznam transakce EDD. Zůstaly nezměněny podmínky rozsahu: u knih je maximum 20 stránek a u článků je rozsah bez omezení. Poplatky za služby jsou dle ceníku VPK¹⁷, kde je potřeba rozlišovat díla spadající pod autorský zákon a díla mimo AZ. Knihovna je povinna uhradit částku za autorská práva agentuře DILIA na základě faktury.

Varianta, kdy knihovny pro zrychlení služby objednávaly e-kopie mezi sebou a čtenář pak obdržel výslednou tištěnou kopii, již nová smlouva neumožňuje. Nová podepsaná smlouva je platná pouze pro systémy zastřešované Národní technickou knihovnou.

Služba EDD je pro knihovny zajímavá a moderní, avšak její realizace vyžaduje značné náklady na investice a provoz.

¹⁶ tj. číslo konta nebo schránky v systému VPK

¹⁷ Více na: https://sc.vpk.cz/info/ceny_kopii_pdf.pdf

6 PLATFORMA ZÍSKEJ

ZÍSKEJ¹⁸ je národní softwarová platforma pro sdílení a doručování dokumentů, kterou vyvinula a provozuje Národní technická knihovna. Projekt byl podpořen Ministerstvem kultury České republiky. Systém ZÍSKEJ je publikován jako open source s GNU Public Licence (GPL) a je propojený s vyhledávačem Centrálního portálu knihoven (CPK).

ZÍSKEJ je serverová aplikace, která spravuje žádosti uživatelů o dokumenty prostřednictvím webu. Systém je založen na řízení požadavků, kdy automaticky zpracovává frontu příchozích požadavků na doručení požadovaného dokumentu koncovými uživateli nebo knihovnami, které slouží koncovým uživatelům.

Platforma byla navržena a vyvinuta pro sdílení a doručování dokumentů jako celonárodní systém pro veřejné knihovny v ČR. Projekt byl podpořen Ministerstvem kultury ČR a Národní knihovnou ČR a je publikován jako open source s licencí GPL¹⁹.

Služba nabízí možnost objednat si jakýkoliv dokument odkudkoliv a následně sledovat stav objednávky. Jednoduché webové rozhraní umožňuje knihovníkům přehledně evidovat a zpracovávat požadavky uživatelů. Knihovny si samy nastavují a spravují profil, generují podklady pro vyúčtování a zpracování statistik. Pro využití této webové aplikace stačí běžné připojení k internetu. Není potřeba další investice pro poskytování této služby.

Tato serverová aplikace je schopna obsluhovat uživatele formou vlastního webového klienta nebo z klienta jiného systému pomocí dostupného API. Systém využívá několik externích systémů jako zdroj dat, jedná se o typický integrační systém, který buduje aplikační logiku na heterogenních datech poskládaných v novém kontextu.

¹⁸ POKORNÝ, Jan. Získej: celonárodní systém pro sdílení a doručování dokumentů. *Knihovny současnosti 2018* [online]. Praha: Sdružení knihoven ČR, 2018. s. 365-372 [cit. 2019-10-19]. ISBN 978-80-86249-86-5. Dostupné z:

http://sdruk.mlp.cz/data/xinha/sdruk/2018/KKS18/sbornik18/Knihovny_soucasnosti_2018.pdf.

¹⁹ Český „všeobecná veřejná licence GNU“ je licence pro svobodný software.

ZÍSKEJ nabízí několik základních modulů:

- *Autentizační modul a slučování identit,*
- *Tvorba požadavků,*
- *Modul řízení požadavků, který zpracovává frontu příchozích požadavků,*
- *Hlídací pes pro hlídání časových limitů,*
- *Monitorování kvality služeb,*
- *Statistiky²⁰.*

Někteří vydavatelé mohou považovat knihovny za konkurenty, kteří díky sdílení dokumentů ohroží jejich prodej. Tento problém vzniká u dokumentů, které jsou stále dostupné na trhu. Knihovny však vlastní řadu dokumentů, které již nejsou k dispozici na trhu knih a časopisů nebo se neplánuje jejich dotisk. Využívání knihovnických služeb pro individuální potřeby zejména v oborech vzdělávání, vědy a výzkumu je ve veřejném zájmu a je ošetřeno ve většině zemí zákonem. U každého informačního zdroje je nutné respektovat autorský zákon a licenční podmínky, za kterých byl informační zdroj získán.

Veřejné knihovnické a informační služby definuje zákon o knihovnách č. 257/2001 Sb., ve kterém musí knihovny zpřístupňovat knihovní dokumenty z knihovního fondu knihovny nebo prostřednictvím služeb z knihovního fondu jiné knihovny. Zpřístupňování fondu zákon blíže nevymezuje, není upraven rozsah ani kvalita fondu, který má být veřejnosti zpřístupněn. Knihovní dokumenty jsou ve své většině rozmnoženinami autorských děl, a jako na takové se na ně vztahuje ochrana podle autorského zákona. Podmínky, za kterých mohou knihovny chráněná autorská díla užit, jsou upraveny autorským zákonem, zejména pak § 37 – knihovní licence.

Každý uživatel a knihovna musí být v systému registrováni. Důvodem pro povinnou registraci jsou mimo jiné autorská a licenční pravidla, která se zabývají neoprávněným přístupem k obsahu nebo některým formátům. Dalším důvodem je to, že registrací získají uživatelé a knihovny svůj účet, kde si mohou nastavit řadu parametrů, které následně ovlivňují chování systémů. Lze nastavit pracovní hodiny a naplánované uzavření knihovny, tudíž systém může efektivně vybrat vhodné kandidáty pro zpracování žádosti. Veškeré požadavky jsou sledovány včetně jeho časového limitu dodání.

Systém ZÍSKEJ používá souborný katalog všech knihoven jako zdroj dat. Souborný katalog poskytuje informace o tom, které knihovny vlastní

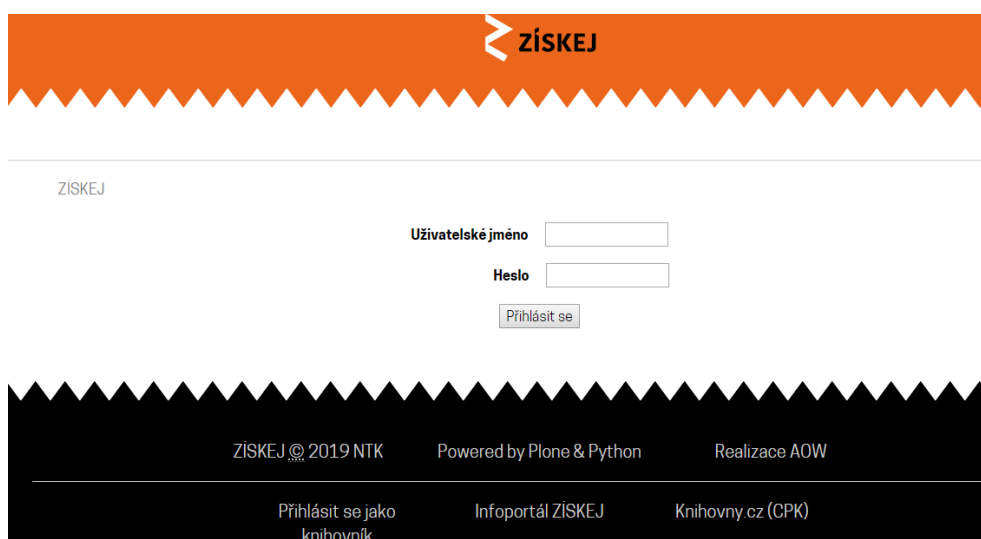
²⁰ FILÍNOVÁ, Anna. Získat knihu nebo jiný dokument z jakékoliv české knihovny je díky ZÍSKEJ jednoduché, rychlé, efektivní. *Lékařská knihovna: časopis pro knihovny a informační střediska ve zdravotnictví* [online], 2018, **23**(3-4) [cit. 2019-10-13]. ISSN 1804-2031. Dostupné z: <https://casopis.nlk.cz/2018-23-3-4/ziskat-knihu-nebo-jiny-dokument-z-jakekoliv-ceske-knihovny-je-diky-ziskej-jednoduche-rychle-efektivni>.

požadovaný dokument, avšak neukazuje stav, zda požadovaný dokument je skutečně k dispozici v okamžiku žádosti.

6.1 Struktura služeb

- Meziknihovní výpůjční služba (MVS),
- Meziknihovní reprografické služby,
- Mezinárodní meziknihovní výpůjční služby (MMV),
- Reprografické služby,
- Elektronické dodávání kopií.

Vytvoření účtu ZÍSKEJ je pro čtenáře zdarma. Uživatel může systém využívat buď přes Knihovny.cz, kam se přihlásí přihlašovacími údaji do své knihovny, nebo sám, nezávisle na knihovně. Ve druhém případě se automaticky stává zákazníkem NTK. Každému čtenáři je zřízen profil, přes který si pomocí formuláře objedná vybraný titul. Objednávka je následně zaslána do jeho knihovny, která za něj objednávku vyřídí.

Obrázek 2 - Získej

Kromě knihovníků, kteří mají do systému přístup, má správce knihovny v uživatelském účtu možnost nastavení dalších parametrů. Mimo jiné je zde také možnost nastavit ceny MVS pro své i ostatní čtenáře.

Čtenáři je zřízeno Finanční konto ZÍSKEJ, pomocí kterého hradí poplatky za služby dle ceníku.

Od 1. května 2019 probíhá pilotní provoz, jehož úkolem je zjištění funkčnosti a přehlednosti platformy, její nastavování a aktualizace profilu. Zjišťuje se také návaznost na Knihovny.cz a další systémy, správnost podkladů pro statistiky a vyúčtování za dodané služby, které lze porovnat pouze paralelním používáním stávajících evidencí MVS.

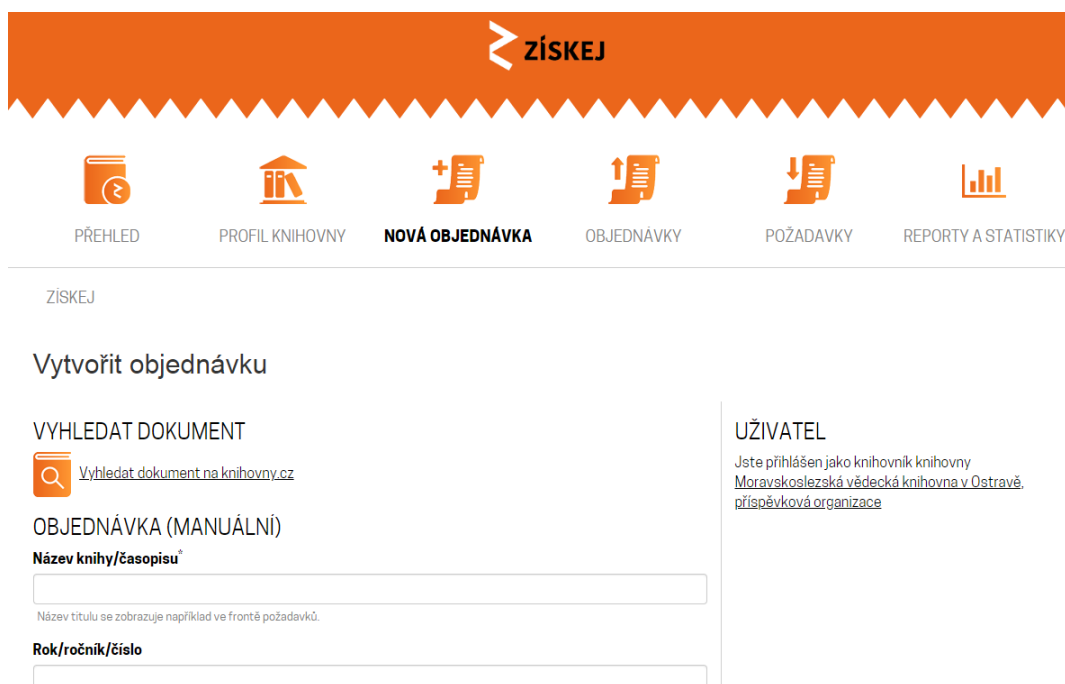
6.2 Funkce platformy

Jednotlivé funkce platformy ZÍSKEJ:

- Přehled,
- Profil knihovny,
- Nová objednávka,
- Objednávky (žádající knihovna x dožádaná knihovna),
- Reporty a statistiky.

Knihovník vytvoří novou objednávku a následně má možnost automaticky načíst dostupnost. Systém sám zjistí, kde je žádaný dokument k dispozici a může být knihovně zapůjčen bez čekání.

Obrázek 3 – Vytvoření objednávky

Aby byla síť rovnoměrně a efektivně využívána, platforma řadí vhodné dožádané knihovny na zpracování požadavků na základě tzv. load balancingu²¹. V této fázi knihovník určuje, v jakém pořadí kterou knihovnu osloví.

²¹ Vyvažování zátěže, tak aby bylo dosaženo optimálního využití.

↕ Volba pořadí DK

FIXME Nápověda

Dožádaná knihovna č. 1

Městská knihovna v Praze (ABG001)

Dožádaná knihovna č. 2

Nezvoleno

Dožádaná knihovna č. 3

Nezvoleno

Vybraná DK

Pokud má být nejbližší požadavek přiřazen vybrané dožádané knihovně (DK), zvolte tuto možnost. Systém přestane hledat dostupnost a nebude požadavky přidělovat automaticky.

Upravit

Obrázek 4 – Volba pořadí dožádané knihovny

Jakmile dožádaná knihovna žádost otevře, v systému se změní stav požadavku z NOVÝ na VE ZPRACOVÁNÍ. Následně lze zde také sledovat, zda knihovna požadovaný dokument již zaslala či ho připravila k vyzvednutí, nebo zda jí již byl vrácen. Veškeré požadavky na doručení dokumentů jsou monitorovány a časově hlídány. Při nedodržení doby výpůjčky jsou zasílána varování a avíza.

6.3 Výhody systému ZÍSKEJ²²

- Systém ZÍSKEJ je univerzální nástroj pro podporu sdílení fondů knihoven a pro doručování služeb,
- Velmi výrazně rozšíří nabídku služeb jednotlivých knihoven pomocí vzájemného sídlení tištěných i elektronických fondů,
- Model akvizice slouží k pořizování informačních zdrojů až v okamžiku reálné potřeby v reálném čase. Akvizice a údržba informační nabídky knihoven je finančně náročná a málo institucí má možnost nakupovat všechny dokumenty,
- Tato služba může být nasazena do jakéhokoliv prostředí podporujícího základní mezinárodní standardy využívané v knihovnách – MARC, NCIP, XML, HTML/CSS a UTF,
- Je dostupná jako webová aplikace, a tudíž není potřeba další investice do vybavení knihovny,
- Každá knihovna má možnost nastavení vlastních parametrů,
- Služba zrychlí a zefektivní doručování dokumentů díky monitorování,
- Aplikace má jednoduché a uživatelsky přívětivé webové rozhraní,
- Existuje možnost platby online přes platební bránu,
- Modernizace knihovnických služeb,

²² Více na: <https://ziskej-info.techlib.cz/info-pro-knihovny>

- Samozřejmostí je zaškolení odborných knihovnických pracovníků,
- Servisní centrum ZÍSKEJ zajišťuje procesní a technickou podporu,
- Informační portál poskytuje novinky, aktuality a návody,
- V současné době je k dispozici v češtině a angličtině, lze jej tedy použít k podpoře doručovacích služeb libovolné sítě knihoven ve světě.

Systém ZÍSKEJ byl vyvinut jako univerzální nástroj pro podporu sdílení knihoven a doručovacích služeb. Vzhledem k volně šiřitelnému software může být použit v jakémkoliv prostředí podporujícím mezinárodní standardy využívané v knihovnách (MARC, NCIP, XML, HTML/CSS a UTF8).²³

Vzájemné sdílení tištěných i elektronických fondů výrazně rozšiřuje portfolio nabízených informací a následně je možné rychleji podporovat vzdělávací a vědecké aktivity.

Spuštění ostrého provozu pro čtenáře je plánováno na rok 2020.

²³ POKORNÝ, Jan. Získej: celonárodní systém pro sdílení a doručování dokumentů. *Knihovny současnosti 2018* [online]. Praha: Sdružení knihoven ČR, 2018. s. 365-372 [cit. 2019-10-20]. ISBN 978-80-86249-86-5. Dostupné z: http://sdruk.mlp.cz/data/xinha/sdruk/2018/KKS18/sbornik18/Knihovny_soucasnosti_2018.pdf.

7 PORTÁL KNIHOVNY.CZ

Portál Knihovny.cz umožňuje přístup ke službám, fondům a informacím o českých knihovnách na jednom místě. Tento portál je unikátní knihovní služba, která zpřístupňuje čtenářům z celé České republiky fondy z českých knihoven na jednom místě. Jedná se o dlouhodobý společný projekt knihoven ČR, který vychází z Koncepce rozvoje knihoven ČR na léta 2011–2015, a který je důležitou součástí nové koncepce pro léta 2017–2020.

Obrázek 5 – Logo portálu Knihovny.cz

7.1 Vývoj portálu

Myšlenky vytvoření jednotného portálu pro české knihovny zazněly již v roce 2010 na zasedání Ústřední knihovnické rady. Potřeba podpory centrálních služeb se stala jednou z priorit Koncepce rozvoje knihoven v České republice na léta 2011–2015, kterou schválila vláda jako strategii pro směr českého knihovnictví. Pozornost byla zaměřena na využití informačních a komunikačních technologií tak, aby každý z nás nezávisle na místě, kde se nachází, měl snadný přístup ke všem zdrojům, informacím a službám, které nabízí systém knihoven jako celek.

Snaha o vytvoření centrálního portálu navazovala na již existující Souborný katalog ČR a Jednotnou informační bránu. V roce 2012 vznikl projekt s názvem Centrální portál knihoven. Již v roce 2012 byl zprovozněn portál Knihovny.cz, který informoval o vývoji projektu. V následujícím roce proběhl dotazníkový průzkum mapující potřeby knihoven a uživatelů, který pomohl stanovit hlavní úkoly pro vývoj portálu.

Pilotní testování vývoje portálu proběhlo přímo knihovnami prostřednictvím open source řešení. Úkol byl svěřen Moravské zemské knihovně v Brně. V roce 2015 probíhal technický vývoj portálu a příprava knihoven a knihovních systémů na zapojení se do něj. Pilotní verze portálu vznikla na open source platformě VuFind²⁴. Na podzim 2015 začal zkušební provoz verze portálu Knihovny.cz. Postupně byly do portálu začleňovány fondy zakládajících knihoven a byly testovány další funkce. Spuštění ostré verze se uskutečnilo 26. října 2016, kdy se portál Knihovny.cz stal centrálním místem pro vstup do systému českých knihoven.

²⁴ Open source knihovnický vyhledávací nástroj. Umožňuje uživatelům vyhledávat v rozhraní podobném internetovému vyhledávačům.

7.2 Zapojené zdroje

Mimo vlastních zdrojů zapojených knihoven jsou do portálu postupně integrovány domácí zdroje vzniklé kooperací knihoven i externí zdroje.

- **Souborný katalog ČR** soustřeďuje ve své bázi údaje o dokumentech ve fondech spolupracujících českých knihoven a institucí. Informuje uživatele o existenci dokumentu a přináší údaje o tom, které knihovny dokument vlastní, ale nezobrazuje aktuální informace o dostupnosti dokumentu a neumožňuje dokument objednat nebo rezervovat.
- **ANL** – souborná databáze výběrově zpracovaných článků, které jsou obsaženy v novinách, časopisech, ročenkách, sbornících aj. Některé záznamy odkazují na elektronický odkaz.
- **Open Library** – internetová databáze knih. Z portálu Knihovny.cz lze po registraci využít možnosti výpůjčky e-verze dokumentu.
- **Manuscriptorium** – volně dostupná digitální knihovna, která poskytuje informace o historických fondech.
- **Bibliographia medica Čechoslovaca** – národní registrující bibliografie, která v odvětví lékařství a zdravotnictví od roku 1947 zachycuje veškeré odborné písemnictví vydávané na území ČR a práce českých autorů vydané v zahraničí.
- **Normy (ČSN)** – obsahují platné i neplatné normy, které byly elektronicky zpracované, plné texty jsou přístupné po registraci a zaplacení poplatků.
- **Patenty** – databáze patentů a užitých vzorů.
- **Zákony pro lidi** – předpisy Sbírkou zákonů ČR v aktuálních zněních.
- **Osobnosti regionu** – zpřístupňuje informace a záznamy o osobnostech z různých regionů s odkazy na další rozšiřující informace.
- **Pedagogická bibliografická databáze** – poskytuje anotované bibliografické záznamy z českých i zahraničních odborných pedagogických a kmenologických časopisů a sborníků.
- **Knihovědná bibliografie** – monografické studie a časopisecké články, které se zabývají dějinami knihy, knihtisku a knihoven v Čechách a na Moravě. Obsahuje také knihovědné práce domácích badatelů.
- **KDT: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)** – databáze z oblasti knihovnictví a informační vědy, která

obsahuje cca 3200 zpracovaných hesel ze všech oblastí knihovnictví, informačních věd a souvisejících disciplín.

Seskupení více zdrojů na jednom místě umožňuje z jednoho místa přistupovat k řadě textů prostřednictvím zapojených knihoven.

Výhody při přihlášení do portálu:

- možnost prohlížet si svá čtenářská konta v zapojených knihovnách,
- zadávat objednávky, rezervace či prodlužování,
- možnost spravovat seznamy svých oblíbených publikací, prohlížet historii svých vyhledávání a ukládat vyhledávací dotazy,
- portál umožňuje prohledávat katalogy zapojených knihoven z jediného vyhledávacího řádku.

Možnosti registrace:²⁵

- online,
- vzdálený přístup,
- předregistrace – nutná následná osobní návštěva v knihovně,
- ostatní přihlášení – možnost přihlašování přes sociální sítě (Google, Facebook, LinkedIn, Moje ID a další).

Informace předávané službě, ke které se přihlašujete	
alephID	ID00026
commonName	Konvičková, Kamila
eduPersonAffiliation	member staff affiliate employee
eduPersonPrimaryAffiliation	staff
eduPersonPrincipalName	Z264000502@svkos.cz
eduPersonScopedAffiliation	affiliate@svkos.cz employee@svkos.cz member@svkos.cz staff@svkos.cz
Unikátní, neměnný identifikátor uživatele	ID00026@svkos.cz
expiry	20191230
givenName	Kamila
mail	kamila.konvickova@seznam.cz
organizationName	Moravskoslezská vědecká knihovna v Ostravě
overdueloans	Y
schachHomeOrg	svkos.cz
sn	Konvičková
unstructuredName	ID00026

[Informace o bezpečnosti dat](#)

Níže uvedené informace budou předány službě, ke které se přihlašujete. Souhlasíte s tím, aby tyto informace byly předány vždy, když se k službě přihlásíte?

Obrázek 6 – Ukázka přihlášení přes čtenářský účet zapojených knihoven

²⁵ Více na: <https://www.knihovny.cz/Portal/Page/moznosti-prihlaseni-a-registrace>

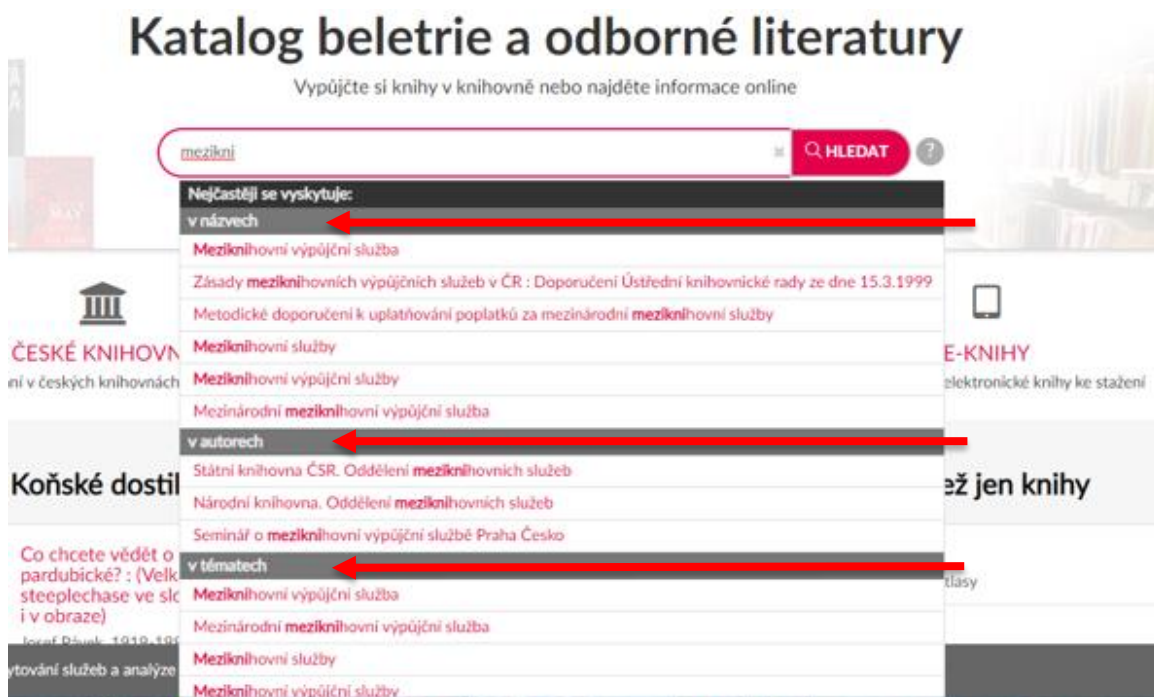
7.3 Vyhledávání

Pro jednoduché vyhledávání slouží vyhledávací okno, které funguje podobně jako na internetovém vyhledání. V případě nevyplnění okna a zmáčknutí tlačítka „Hledat“ se zobrazí seznam všech záznamů, které portál obsahuje.

Obrázek 7 – Vyhledávací okno na portálu Knihovny.cz

Portál Knihovny.cz má také službu našeptávač, který nabízí nejčastější výskyty k zadávanému termínu ve třech oblastech: v názvech, v autorech a v tématech. Není podmínkou našeptávač využít (obr. 8).

Obrázek 8 – Našeptávač

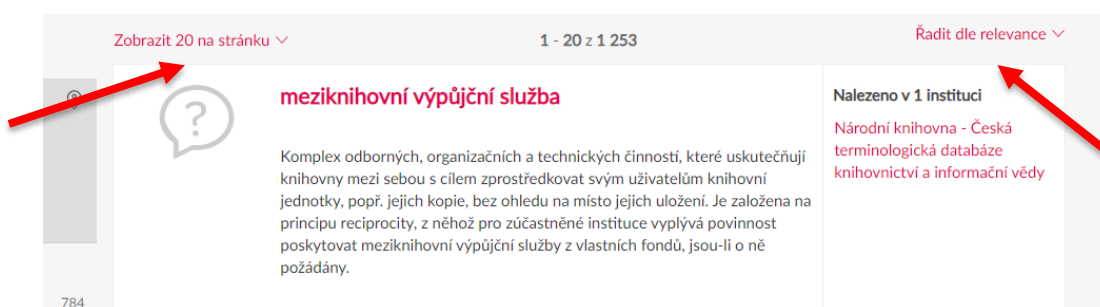
Na portálu lze vyhledávat také pomocí pokročilého vyhledávání. Formulář nám pomůže sestavovat složité strukturované dotazy. U každého výrazu je možné

specifikovat, ve kterých údajích se má hledat. „Vyhledávání probíhá v následujících polích:

- ve všech polích,
- název nebo edice,
- autor, korporace a akce,
- předmět nebo klíčové slovo,
- publikováno v,
- ISBN/ISSN/ISMN,
- signatura,
- vydavatel,
- rok vydání,
- místo vydání,
- ID záznamu (poskytováno knihovnami v poli 001),
- ČNB (číslo České národní bibliografie),
- plné texty a obsahy indexovaných zdrojů²⁶.

Výsledky vyhledávání lze řadit podle relevance, od nejstaršího, abecedně, podle autora nebo názvu. Počet zobrazených záznamů na stránku lze nastavit z rolovacího menu „Zobrazit na stránku“. Výsledky je také možné řadit z rolovacího menu „Řadit“ podle²⁷:

- relevance – tzn. výsledky jsou řazeny podle relevance zadaného dotazu,
- od nejnovějších,
- od nejstarších,
- dle názvu,
- dle autora.

Obrázek 9 – Možnosti zobrazování výsledků vyhledávání

²⁶ Portál Knihovny.cz: základní seznámení s uživatelskými funkcemi pro pracovníky knihoven. V Praze: Městská knihovna, 2016.

²⁷ Tamtéž, s. 20

K upřesnění výsledků jednoduchého i pokročilého vyhledávání lze použít filtry, které pomáhají a usnadňují zužování výsledků. Na portálu je nyní k dispozici 12 filtrů:

- instituce – filtr rozlišuje mezi katalogy knihoven a ostatními zdroji,
- typ dokumentu – články, knihy, noviny a časopisy, ostatní, legislativní dokumenty, audio dokumenty a mapy,
- typ výpůjčky – online, absenční, volný výběr, prezenční,
- téma,
- publikováno v,
- obor,
- vydavatel,
- autor,
- jazyk,
- rok vydání,
- žánr,
- země vydání.

V případě, že jsme již našli dokument, který odpovídá našim požadavkům, je potřeba zjistit jeho dostupnost. Úplný záznam ukazuje bibliografický záznam publikace a dostupnost exemplářů dokumentu v dané knihovně. Tlačítko „To chci“ nabízí půjčení s možným výběrem mezi institucemi (obr. 9).

Služby veřejných knihoven : směrnice IFLA

TO CHCI

Druhé, zcela přepracované vydání směrnic je výsledkem práce Stálého výboru sekce IFLA pro veřejné knihovny. Směrnice jsou koncipovány tak, aby poskytl knihovníkům a informačním pracovníkům odbornou pomoc při rozvoji efektivních služeb, budování kvalitních sbírek a zabezpečování dostupnosti všech informačních zdrojů dle potřeb a dle požadavků místní komunity. Česká verze je pro větší využitelnost v našem prostředí doplněna texty knihovnických zákonů České republiky a Slovenské republiky, stejně jako národními verzemi standardů pro veřejné knihovny.

Další autoři: [Christie Koontz, 1949- \(U\)](#), [Barbara Gubbin \(U\)](#), Česko., Slovensko., [Národní knihovna České republiky](#)

Typ dokumentu: [Knihy](#)

Rozsah: 203 s. ;

Vydání: 2., zcela přeprac. vyd.

Vydáno: Praha : Národní knihovna České republiky - Knihovnický institut, 2012

Témata: [Mezinárodní federace knihovnických asociací a institucí IFLA/UNESCO Public Library Manifesto 2012](#)
[21. století](#)

Strana 1, záznam 15

[Poslat emailem](#)

[Exportovat záznam](#)

[Trvalý odkaz](#)

[Přidat do oblíbených](#)

[Zobrazit citace](#)

[Sdílet](#)

Zdroj: Obálky knih

Obrázek 10 – Tlačítko "To chci"

Je možné si prohlédnout záznam z každé knihovny, která má danou publikaci ve svém fondu, pokud námi vybraná knihovna nemá dokument k dispozici, např. je vypůjčen.

Stav	Půjčeno do	Oddělení	Sbírka	Umístění	Více informací	Sign.
K vypůjčení		MSVK	skladiště			G 395.006
K vypůjčení	20. 11. 2019	MSVK	skladiště			G 395.006 a
K vypůjčení	04. 11. 2019	MSVK	skladiště			G 395.006 b

Obrázek 11 – Zobrazení dostupnosti dokumentu

Pokud dokument v naší vybrané knihovně není k dispozici, lze v rolovacím poli vyhledat jinou knihovnu, která tento dokument vlastní (obr. 11).

Obrázek 12 – Instrukce vlastníci námi žádaný dokument

V případě, že dokument je volný a uživatel je v dané knihovně registrovaný a přihlášený svým účtem, zobrazí se mu tlačítko „Chci vypůjčit“. Portál uživatele přesměruje na jednoduchý formulář, kterým je možné zarezervovat si dokument ze skladu nebo pobočky. Podmínky půjčování, objednávek a rezervací se v knihovnách liší a je potřeba požadavky respektovat.

Mezi novinky, které jsou již nyní avizované, patří implementace služby ZÍSKEJ. Portál Knihovny.cz bude systému ZÍSKEJ poskytovat službu vyhledávání, informace o dostupnosti exempláře a informace o členství uživatele v knihovnách. Služba ZÍSKEJ je zatím skryta pro běžného uživatele a bude zpřístupněna až po ostrém spuštění služby.

SHRnutí STUDIjNíHO TEXTU

Perspektivou národního i světového knihovnictví je směřování ke vzájemnému sdílení informačních zdrojů mezi knihovnami na úrovni regionální, státní i mezinárodní. Meziknihovní služby a dodávání dokumentů představují základní formu vzájemné spolupráce knihoven. Meziknihovní kooperační systémy jsou založeny na poznání, že žádná knihovna nemůže vlastnit všechny dokumenty tak, aby mohla uspokojit široké spektrum uživatelských potřeb.

Meziknihovní služby nám poskytují zpřístupnění knihovních fondů bez ohledu na místo jejich uložení. Tyto služby jsou založené na principu reciprocity a je předpoklad, že každá knihovna je zároveň knihovnou žádající a knihovnou dožádanou. Meziknihovní služby jsou základní služby, které knihovny poskytují bezplatně s výjimkou meziknihovních reprografických služeb a mezinárodních meziknihovních služeb. Provozovatel knihovny může žádat úhradu vzniklých nákladů a je dle zákona povinen vést evidenci těchto služeb.

Cílem meziknihovních služeb a dodávání dokumentů je zajistit uživatelům přístup k dokumentům, které nejsou k dispozici v jejich knihovně. V současnosti je při dodržení licenčních podmínek možné řadu požadavků na meziknihovní služby uspokojit z licencovaných zdrojů, ať již se jedná o článkové databáze či elektronické knihovny.

Portál Knihovny.cz centralizuje fondy českých knihoven. S jeho spuštěním se také zvýšila poptávka z řad odborné veřejnosti knihovníků na návazné služby. Od počátku se počítalo se službou dodávání dokumentů, kterou poskytuje Národní technická knihovna. Výsledkem se stala centralizovaná platforma ZÍSKEJ, která s portálem Knihovny.cz sdílí potřebná data, která ve výsledku umožňují nabídku služby dodávání dokumentů včetně MVS.

Platforma ZÍSKEJ zjednodušila a zatraktivnila přístup čtenářům k fondům knihoven v prostředí internetu a poskytuje knihovnám přehledný nástroj pro evidenci služeb v rámci dodávání dokumentů.

LITERATURA

- ČESKO. Vyhláška č. 88/2002 Sb. Ministerstva kultury k provedení zákona č. 257/2001 Sb., o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2002, částka 39. Dostupné také z: http://knihovnam.nkp.cz/sekce.php3?page=03_Leg/01_LegPod/Zakon257Vyh.htm
- ČESKO. Zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších předpisů [online]. [cit. 2019-10-19]: Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2000-121>.
- ČESKO. Zákon č. 257 ze dne 29. června 2001 o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb (knihovní zákon). In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2001, částka 98. Dostupné také z: http://knihovnam.nkp.cz/sekce.php3?page=03_Leg/01_LegPod/Zakon257.htm
- GILL, Philip. *Služby veřejných knihoven: směrnice IFLA/UNESCO pro rozvoj*. Praha: SKIP, 2002, 127 s. ISBN 80-858-5114-8. Dostupné také z: http://www.nkp.cz/o_knihovnách/konsorcia/skip/ifla.pdf
- DANIELISOVÁ, Tereza. *Knihovní zákon: komentář*. Vydání první. Praha: Wolters Kluwer, 2018. xii, 89 stran. Komentáře Wolters Kluwer. ISBN 978-80-7598-156-1.
- DILHOFOVÁ, Adéla, KRATOCHVÍLOVÁ, Monika a LIDMILA, Jan. *Příručka pro knihovníky veřejných knihoven*. Vyd. 1. Brno: Moravská zemská knihovna v Brně, 2013. 59 s. ISBN 978-80-7051-199-2.
- FILÍNOVÁ, Anna. Získat knihu nebo jiný dokument z jakékoliv české knihovny je díky ZÍSKEJ jednoduché, rychlé, efektivní. *Lékařská knihovna* [online]. 2018, roč. 23, č. 3-4 [cit. 20.10.2019]. Dostupné z: <https://casopis.nlk.cz/archiv/2018-23-3-4/ziskat-knihu-nebo-jiny-dokument-z-jakekoliv-ceske-knihovny-je-diky-ziskej-jednoduche-rychle-efektivni/>. ISSN 1804-2031.
- HUŇOVÁ, Jana. Metodické pokyny pro meziknihovní služby v České republice: organizace a metodika. In: *Národní knihovna České republiky* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, 2019, 2002 [cit. 2019-10-16]. Dostupné z: <https://text.nkp.cz/sluzby/mvs-metpokyny>

CHÁRA, Luboš. Seznámení s přípravou platformy pro zajištění služeb dodávání dokumentů včetně MVS – ZÍSKEJ. *Knihovny současnosti 2017* [online]. Praha: Sdružení knihoven ČR, 2017. s. 368-378 [cit. 2019-10-13]. ISBN 978-80-86249-83-4. Dostupné z: http://sdruk.mlp.cz/data/xinha/sdruk/2017/KKS/sbornik_knihovny_soucasnosti_2017_final.pdf.

IFLA Voucher schéma. Platební systém mezinárodních meziknihovnických služeb. IFLA [online]. 2012. Dostupné z: https://www.ifla.org/files/assets/hq/vouchers/voucher_CS.pdf.

KAREŠ, Ivo. Meziknihovní výpůjční služby: šance na změnu = Interlibrary loan: chance to changes. *Knihovny současnosti [20]14: sborník z 22. konference, konané ve dnech 9. až 11. září 2014 v areálu Univerzity Palackého v Olomouci*. Ostrava: Sdružení knihoven ČR, 2014. s. 173-179. ISSN 1805-6962. ISBN 978-80-86249-71-1. Dostupné také z: <http://www.sdruk.cz/data/xinha/sdruk/ks2014/Sbornik2014.pdf>.

KDT: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV) [online databáze]. Praha: Národní knihovna České republiky, 2003- [cit. 2019-10-19]. Dostupné z: https://aleph.nkp.cz/F/?func=file&file_name=find-b&local_base=kt

KOONTZ, Christie, ed. a GUBBIN, Barbara, ed. *Služby veřejných knihoven: směrnice IFLA. 2.*, zcela přeprac. vyd. Praha: Národní knihovna České republiky – Knihovnický institut, 2012. 203 s. ISBN 978-80-7050-612-7.

KOŠŤÁLOVÁ, Karolína. Centrální portál knihoven a meziknihovní služby = The Central portal of Czech libraries and ILL. *Knihovny současnosti [20]14: sborník z 22. konference, konané ve dnech 9. až 11. září 2014 v areálu Univerzity Palackého v Olomouci*. Ostrava: Sdružení knihoven ČR, 2014. s. 180-186. ISSN 1805-6962. ISBN 978-80-86249-71-1. Dostupné také z: <http://www.sdruk.cz/data/xinha/sdruk/ks2014/Sbornik2014.pdf>.

PLANKOVÁ, Jindra. *Meziknihovní služby v České republice*. Praha, 2007. Rigorózní práce. Univerzita Karlova v Praze.

PLANKOVÁ, Jindra. Terminologické otázky dodávání dokumentů. *Ikaros* [online]. 2006, ročník 10, číslo 11 [cit. 2019-11-25]. urn:nbn:cz:ik-12269. ISSN 1212-5075. Dostupné z: <http://ikaros.cz/node/12269>

POKORNÝ, Jan. Ziskej: celonárodní systém pro sdílení a doručování dokumentů. *Knihovny současnosti 2018* [online]. Praha: Sdružení knihoven ČR, 2018. s. 365-372 [cit. 2019-10-13]. ISBN 978-80-86249-86-5. Dostupné z: http://sdruk.mlp.cz/data/xinha/sdruk/2018/KKS18/sbornik18/Knihovny_soucasnosti_2018.pdf.

Portál Knihovny.cz: základní seznámení s uživatelskými funkcemi pro pracovníky knihoven. V Praze: Městská knihovna, 2016.

RICHTER, Vít a SMETANOVÁ, Dana. Elektronické dodávání dokumentů v ČR. *Ikaros* [online]. 2014, ročník 18, číslo 3 [cit. 2019-10-10]. urn:nbn:cz:ik-14209. ISSN 1212-5075. Dostupné z: <http://ikaros.cz/node/14209>

Sbírka zákonů Československé socialistické republiky. Vyhláška ministerstva školství a kultury ze dne 25. června 1963 o evidenci knihoven jednotné soustavy, o meziknihovní výpůjční službě a o přednostním právu knihoven při získávání literatury, časopisů a jiných sbírkových materiálů. Praha: Ministerstvo spravedlnosti ČR, 1963.

VODIČKOVÁ, Hana. Nástin druhové klasifikace knihovnicko-informačních služeb. *Knihovna plus* [online]. 2009, č. 2 [cit. 2019-09-30]. Dostupný z: <<http://knihovna.nkp.cz/knihovnaplus92/vodic.htm>>. ISSN 1801-5948.

Zákon o jednotné soustavě knihoven: (knihovnický zákon) č. 53/1959 Sb. ze dne 9. července 1959. Praha: Orbis, 1959.

Zásady meziknihovní výpůjční služby. *Knihovny současnosti '98: sborník ze 6. konference, konané ve dnech 20.-22. října 1998 v Seči u Chrudimi.* Brno: SDRUK, 1998. s. 213-217. ISSN 1805-6962. ISBN 80-86249-01-8. Dostupné také z: <http://www.sdruk.cz/sdruk/publikacni-cinnost/clanek/knihovny-soucasnosti-1998-sbornik>.

Zásady meziknihovních výpůjčních služeb v ČR: Doporučení Ústřední knihovnické rady ze dne 15. 3. 1999. In: *Národní knihovna České republiky: Informace pro knihovny* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, 2019 [cit. 2019-10-16]. Dostupné z: https://ipk.nkp.cz/legislativa/01_LegPod/archiv/Zasady_meziknihovni_vypujcni_sluzby.htm

ŽABIČKA, Petr a ZADRAŽILOVÁ, Iva. Knihovny.cz – kde jsme a jak to bude dál. *Knihovny současnosti 2018* [online]. Praha: Sdružení knihoven ČR, 2018. s. 373-375 [cit. 2019-10-23]. ISBN 978-80-86249-86-5. Dostupné z: http://sdruk.mlp.cz/data/xinha/sdruk/2018/KKS18/sbornik18/Knihovny_soucasnosti_2018.pdf.

Název: Poskytování meziknihovních a dodávacích služeb
v knihovnách

Autor: Mgr. Kamila Konvičková

Jazyková korektura: Markéta Roupcová

Počet stran: 48